

УДК 81'367:373.5

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/73-3-36>

Юлія СТЕПЧУК,

orcid.org/0000-0002-2825-2299

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри мовознавства

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

(Хмельницький, Україна) *Yulia_Koruniak@ukr.net*

Віктор ВИХОР,

orcid.org/0000-0001-8175-1866

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри української та латинської мов

Приватного вищого навчального закладу «Київський медичний університет»

(Київ, Україна) *v-viktor@i.ua*

КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ШЛЯХ ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

Статтю присвячено дослідженню когнітивного підходу до вивчення української мови як шляху до вдосконалення комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти. Актуальність статті зумовлено тим, що у сучасному світі вивчення мови не є звичайним завданням вивчення граматичних правил та запам'ятовування слів. Замість цього, зосереджується увага на розвитку комунікативної компетентності, яка ґрунтується не лише на знанні мови, але й на здатності ефективно спілкуватися та використовувати мову у різних контекстах. Тому набуває все більшої популярності когнітивний підхід до вивчення мови, який спрямований на розвиток мовних навичок шляхом активного використання когнітивних процесів.

Мета статті полягає у розгляді та обґрунтуванні важливості застосування когнітивного підходу у процесі навчання української мови та його впливу на розвиток комунікативних навичок здобувачів вищої освіти. Автори статті визначили основні принципи та концепції когнітивного підходу до вивчення української мови. Проаналізовано психолінгвістичні аспекти вивчення мови та їхній зв'язок з когнітивним підходом.

Автори обґрунтовують практичні методика та прийоми, які можуть бути використані для впровадження когнітивного підходу у навчальну практику: усвідомлення граматичних структур, контекстуальне використання мови, аналіз зразків мовлення та порівняння їх з іншими мовами.

Однією з ключових проблем, які стоять перед сучасними викладачами української мови, є покращення комунікативної компетентності студентів. У статті наголошується на необхідності розробки методів навчання, які б сприяли не лише засвоєнню граматичних правил та збагаченню словникового запасу, але й розвитку вміння ефективно спілкуватися та висловлювати свої думки.

Ключові слова: когнітивний підхід, комунікативна компетентність, методика, мовлення, українська мова.

Yulia STEPCHUK,

orcid.org/0000-0002-2825-2299

PhD in Philology,

Senior Lecturer at the Department of Linguistics

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

(Khmelnytsky, Ukraine) *Yulia_Koruniak@ukr.net*

Viktor VYKHOR,

orcid.org/0000-0001-8175-1866

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian and Latin Languages

Private Higher Education Establishment «Kyiv Medical University»

(Kyiv, Ukraine) *v-viktor@i.ua*

COGNITIVE APPROACH TO LEARNING THE UKRAINIAN AS A WAY TO IMPROVE STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE

The article is devoted to the study of the cognitive approach to learning the Ukrainian language as a way to improve the communicative competence of higher education students. The relevance of the article is due to the fact that in the modern world, language learning is no longer a simple task of learning grammatical rules and memorizing words. Instead, attention is focused on the development of communicative competence, which is based not only on language knowledge but also on the ability to communicate effectively and use language in different contexts. Therefore, the cognitive approach to language learning is becoming increasingly popular, as it aims to develop language skills through the active use of cognitive processes.

The purpose of the article is to consider and substantiate the importance of applying the cognitive approach in the process of teaching the Ukrainian language and its impact on the development of communicative skills of higher education students. The authors of the article define the basic principles and concepts of the cognitive approach to learning the Ukrainian language. The psycholinguistic aspects of language learning and their connection with the cognitive approach are analyzed. The article substantiates practical methods and techniques that can be used to implement the cognitive approach in teaching practice: awareness of grammatical structures, contextual use, analysis of speech samples and comparison with other languages. One of the key challenges facing modern Ukrainian language teachers is to improve students' communicative competence.

The article emphasizes the need to develop teaching methods that would contribute not only to the acquisition of grammatical rules and vocabulary, but also to the development of the ability to communicate effectively and express their thoughts.

Key words: cognitive approach, communicative competence, methodology, speech, Ukrainian language.

Постановка проблеми. У Концепції мовної освіти підкреслено, що «в Україні функціонує система неперервної мовної освіти, підкріплена виваженою мовною політикою держави, спрямованою на досконале володіння рідною мовою кожним її носієм, обов'язкове оволодіння державною українською мовою всіма громадянами» (Kaniuk, 2019). У цьому контексті зростає роль викладача української мови та пошуку дієвих методик у викладанні державної мови.

Одним з основних підходів до підготовки викладача української мови вважається когнітивний, який ґрунтується на вихідних положеннях Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, де наголошується, що до комунікативної компетентності сучасного мовця належать певні компоненти, з-поміж яких виокремлюють лінгвістичний, що «пов'язаний з когнітивною організацією та способом, за яким знання зберігаються» (Zahalnoevropejski rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia vykladannia, otsiniuvannia, 2003: 165). Про важливість застосування когнітивного підходу у навчанні зазначено також у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти: «зростає роль умінь здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поновлювати та оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної і творчої діяльності» (Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity, 2011).

Фахівці з методики викладання української мови зазначають, що «мова існує в свідомості людей і реалізується в мовленні <...>, доля мови залежить від її носіїв» (Pentyliuk et. al. 2006: 16).

Як засвідчують нормативні документи та дослідження вітчизняних науковців, когнітивний підхід постає провідним у формуванні комунікативної компетентності здобувачів освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження вивчення мови з використанням когнітивного підходу вже здійснювалися в різних країнах світу. Багато з них продемонстрували позитивний вплив цього підходу на покращення комунікативних навичок здобувачів освіти. Фундаментальною у цьому напрямку досліджень є робота О. Вовк про комунікативно-когнітивну компетентність майбутніх філологів (Vovk, 2013). О. Канюк присвячує свої розвідки когнітивно-комунікативному підходу у методиці викладання іноземної мови (Kaniuk, 2019). О. Прохорова розглядає сутність когнітивно-комунікативної методики викладання та її застосування при викладанні сродознавчих дисциплін (Prokhorova, 2019). На ролі когнітивної лінгвістики в сучасному мовознавстві зосереджує увагу Г. Удовіченко (Udovichenko, 2014). В. Соловійова студіює когнітивно-комунікативний підхід у системі лінгводидактичної підготовки студента-словесника (Soloviova, 2019). Зі свого боку, Н. Мушировська вивчає роль когнітивно-комунікативного підходу в оптимізації процесу викладання української мови за професійним спрямуванням (Mushyrovskaya, 2014).

Варто зазначити, що в Україні окреслена тема залишається досить малодослідженою, що створює потребу в подальших дослідженнях у цьому напрямку, адже вивчення української мови з використанням когнітивного підходу має великий

потенціал у покращенні комунікативної компетентності студентів. Цей підхід може допомогти здобувачам освіти не лише засвоювати мовні знання, але й розвивати вміння ефективно спілкуватися у різних комунікативних ситуаціях.

Мета статті полягає у розгляді та обґрунтуванні важливості застосування когнітивного підходу у процесі навчання української мови та його впливу на розвиток комунікативних навичок студентів. Конкретні цілі дослідження охоплюють визначення основних принципів та концепцій когнітивного підходу до вивчення мови; аналіз психолінгвістичних аспектів вивчення мови та їх зв'язок з когнітивним підходом; обґрунтування практичних методик та прийомів, які можуть бути використані для впровадження когнітивного підходу у навчальну практику.

Виклад основного матеріалу дослідження. Когнітивний підхід формально пов'язаний з програмою «Когнітивна психологія», опублікованою В. Найсером у 1967 році (Chamot et. al, 1994). У своїй праці вчений пропонує використовувати експериментальні методи психології та фізіології для аналізу розумової діяльності та обґрунтовує необхідність врахування специфіки психічних процесів з метою підвищення ефективності інтелектуального потенціалу індивіда.

Когнітивний підхід до лінгвістичних досліджень ґрунтується на тому, що саме людина як носій специфічного досвіду і знань відіграє важливу роль у формуванні мовного значення. З огляду на це, суть когнітивного підходу в навчанні полягає в тому, що він спрямовується на вирішення проблем, пов'язаних зі сприйняттям, набуттям, обробкою, структуруванням, зберіганням, використанням, уявою та логічним мисленням (Vovk, 2013; Chamot et. al, 1994). Під час навчання мови когнітивний аспект має бути підпорядкований, на нашу думку, комунікативному.

Інакше кажучи, когнітивний підхід до вивчення української мови є дієвим для покращення комунікативної компетентності студентів, адже він базується на розумінні того, як люди сприймають, обробляють та запам'ятовують інформацію та зосереджує увагу на процесах мислення, розумінні та внутрішніх моделях мови.

У своєму дослідженні, присвяченому ролі когнітивно-комунікативного підходу в оптимізації процесу викладання української мови за професійним спрямуванням, Н. Мушировська наголошує, що «когнітивні завдання передбачають залучення до активної комунікативної діяльності, спрямовані на формування інтелектуально-креативних здібностей: мовного чуття, дару слова,

мислення, мовлення, уяви, уваги, спостережливості тощо» (Mushyrovskaya, 2014: 141).

З педагогічного досвіду можна стверджувати, що у контексті когнітивного підходу для покращення комунікативної компетенції студентів у вивченні української мови можуть використовуватися такі способи: усвідомлення граматичних структур, контекстуальне використання, аналіз зразків мовлення та порівняння з іншими мовами (Liakh, 2021; Troshyna, 2021).

Усвідомлення граматичних структур полягає в тому, що замість звичайного вивчення граматичних правил, здобувачам освіти можна допомогти усвідомити структури мови через аналіз зразків мовлення, контекстуальне використання та порівняння з іншими мовами, які вони вже знають. Студентам можна запропонувати виконувати вправи, де вони мають використовувати нові граматичні структури у реальних або умовних ситуаціях спілкування, наприклад, у розповідях, діалогах або письмових творах.

На думку Н. Мушировської, «основним засобом навчання мови в когнітивній методиці є текст, який є посередником між учасниками спілкування, важливим компонентом у структурі комунікативного акту між адресантом і адресатом, основним джерелом інформації, на оволодіння якою спрямована когнітивна технологія навчання» (Mushyrovskaya, 2014: 141). У цьому контексті, замість вивчення правил, студентам рекомендовано аналізувати реальні тексти або аудіо/відеозаписи, щоб вони могли спостерігати за тим, як граматичні структури використовуються у комунікативних ситуаціях.

Якщо здобувачі освіти добре володіють іншими мовами, можна порівнювати граматичні структури української мови з аналогічними структурами у вивчених мовах, адже це допоможе студентам зрозуміти подібності та відмінності в аналізованих мовах та легше засвоїти новий матеріал.

Важливо розвивати у здобувачів освіти структуроване мислення про мову. Використання концептуальних карт або діаграм для візуалізації граматичних структур та лексики може допомогти студентам краще зрозуміти взаємозв'язки між словами та конструкціями мови. Створення концептуальних карт для різних граматичних конструкцій, таких як граматичні часи, способи тощо, дозволяє студентам бачити взаємозв'язки між різними елементами мови та їхнє функціонування.

Концептуальні карти можуть бути використані й для групування лексичних одиниць за семантичними відношеннями (синоніми,

антоніми, гіпоніми тощо). Наприклад, студенти можуть створити карту слів, пов'язаних з певною темою, та показати їхні взаємозв'язки. Використання концептуальних карт для візуалізації синтаксичних структур допомагає здобувачам освіти розуміти правила побудови речень та взаємозв'язки між їхніми складовими. Відповідно до когнітивного підходу, структуроване мислення про мову з використанням концептуальних карт допомагає студентам систематизувати та узагальнити знання про мову, зрозуміти граматичні та лексичні взаємозв'язки, а також візуалізувати складні концепції, що сприяє їхньому кращому засвоєнню.

Безумовно, мовленнєва практика є ключовою складовою успішного вивчення мови, особливо з використанням когнітивного підходу. Для систематичної мовної практики корисною видається організація дебатів та публічних виступів. Дебати мають бути присвячені актуальним темам, де студенти можуть презентувати різні погляди та аргументувати свої думки. Варто залучати студентів до публічних виступів або презентацій, де вони демонструють свої комунікативні навички перед аудиторією.

На нашу думку, розуміння культурного контексту є важливим аспектом вивчення мови, особливо з огляду на когнітивний підхід. Для цього необхідно включати у навчальну програму вивчення культурних аспектів України, таких як традиції, звичаї, історія, література, мистецтво тощо. Корисним стане дослідження текстів, відео та інших медійних матеріалів, що відображають культурні аспекти України. Їх необхідно обговорювати зі студентами та аналізувати, як ці аспекти відображаються у мові та комунікації.

Необхідно залучати здобувачів освіти до культурних проєктів, які дозволяють їм досліджувати та взаємодіяти з різними аспектами української культури. Це може бути відвідування виставок, концертів, фестивалів, участь у традиційних святах тощо. На думку фахівців з методики викладання української мови, кроскультурне

порівняння відіграє важливу роль у навчанні української мови за когнітивного підходу (Vovk, 2013; Soloviova, 2019). Методисти рекомендують порівнювати культурні аспекти України з іншими країнами або культурами, з якими здобувачі освіти можуть бути знайомі (Vovk, 2013).

Отже, застосування когнітивного підходу до вивчення української мови сприяє не лише засвоєнню мовних навичок, але й розвитку критичного мислення, творчого мислення та адаптивної комунікації, що є важливими компонентами комунікативної компетентності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, когнітивний підхід до вивчення української мови має вплив на розвиток комунікативної компетентності здобувачів освіти. На основі аналізу наукових джерел та педагогічного досвіду зроблено декілька ключових висновків. Усвідомлення граматичних структур через практичне застосування дозволяє студентам краще розуміти та запам'ятовувати матеріал. Навчання мови через функціональні аспекти, такі як висловлення думок, обговорення проблем, розв'язання завдань тощо, сприяє розвитку комунікативних навичок. Когнітивний підхід до вивчення української мови може слугувати ефективним засобом для покращення комунікативної компетентності здобувачів освіти.

Хоча у статті розглянуто когнітивний підхід до вивчення української мови та його вплив на комунікативну компетентність студентів, існують деякі напрями для подальших досліджень: проведення експериментальних досліджень для кількісної оцінки ефективності когнітивного підходу в порівнянні з іншими методиками вивчення мови; детальне вивчення конкретних елементів когнітивного підходу, таких як використання концептуальних карт, для визначення їхньої ефективності та оптимальних методів використання; розробка та апробація нових методик та підходів на основі когнітивного підходу для подальшого вдосконалення процесу вивчення мови та розвитку комунікативної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вовк О. І. Комунікативно-когнітивна компетентність майбутніх філологів: нова парадигма сучасної освіти. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2013. 500 с.
2. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України; Стандарт, План, Вимоги від 23.11.2011 № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва. К.: Ленвіт, 2003. 273 с.
4. Канюк О. Когнітивно-комунікативний підхід у методиці викладання іноземної мови. Сучасні дослідження з іноземної філології: збірник наукових праць. Вип. 17./ ред. кол. М. П. Фабіан (гол. ред.), С. В. Голик, О. М. Гвоздяк та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2019. С. 231–239.

5. Концепція мовної освіти (12-річна школа). URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/2712/
6. Лях Т. Комунікативний метод у професійно-орієнтованому підході до навчання української мови іноземних студентів медичних спеціальностей. *Studia ukrainica posnaniensia*. 2021. Вип. 9 / 2. С. 25–36.
7. Муширивська Н. В. Роль когнітивно-комунікативного підходу в оптимізації процесу викладання української мови за професійним спрямуванням. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Психологія і педагогіка. 2014. Вип. 29. С. 138–143.
8. Пентиліук М., Горошкіна О., Нікітіна А. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови. *Українська мова і література в школі*. 2006. № 1. С. 15–20.
9. Прохорова О. В. Сутність когнітивно-комунікативної методики викладання та її застосування при викладанні сродознавчих дисциплін. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019. № 43, Т. 3. С. 56–59.
10. Соловійова В. Когнітивно-комунікативний підхід у системі лінгводидактичної підготовки студента-словесника. *Філологічна освіта: компетентнісна парадигма: матеріали Міжнародної науково-практичної заочної інтернет-конференції (15 листопада 2019 р.)*. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2019. С. 164–166.
11. Трошина С. В. Комунікативний підхід у викладанні української мови за професійним спрямуванням. *Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових праць / за заг. ред. О. Г. Шостак*. К.: Талком, 2021. С. 202–205.
12. Удовіченко Г. М. Місце когнітивної лінгвістики в сучасному мовознавстві. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Сер.: Філологія. Мовознавство. 2014. Т. 221, Вип. 209. С. 103–106.
13. Chamot A. U., O'malley J. M. *The CALLA handbook: Implementing the cognitive academic language learning approach*. Reading, MA: Addison-Wesley Publishing Company. 1994. URL: <http://tesl-ej.org/wordpress/issues/volume2/ej07/ej07r5/?wsc=>

REFERENCES

1. Vovk O. I. (2013). *Komunikatyvno-kohnityvna kompetentnist maibutnix filolohiv: nova paradyhma suchasnoi osvity* [Communicative and cognitive competence of future philologists: a new paradigm of modern education]. Cherkasy: Vydavets Chabanenko Yu. A. [in Ukrainian].
2. *Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy; Standart, Plan, Vymohy vid 23.11.2011 № 1392* [On the approval of the State standard of basic and comprehensive general secondary education: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine; Standard, Plan, Requirements dated November 23, 2011 No. 1392]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
3. *Zahalnoievropeiski rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia vykladannia, otsiniuvannia* [Pan-European recommendations on language education: study of teaching, evaluation] / nauk. red. ukr. vyd. S. Yu. Nikolaieva. K.: Lenvit [in Ukrainian].
4. Kaniuk O. (2019). *Kohnityvno-komunikatyvnyi pidkhid u metodytsi vykladannia inozemnoi movy* [Cognitive-communicative approach in foreign language teaching methodology]. *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii: zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 17./ red. kol. M. P. Fabian (hol. red.), S. V. Holyk, O. M. Hvozdiak ta in Uzhhorod: DVNZ “UzhNU”, 231–239 [in Ukrainian].
5. *Kontseptsiiia movnoi osvity (12-riчна shkola)* [Concept of language education (12-year school)]. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/2712/ [in Ukrainian].
6. Liakh T. (2021). *Komunikatyvnyi metod u profesiino-orientovanomu pidkhodi do navchannia ukrainskoi movy inozemnykh studentiv medychnykh spetsialnostei* [Communicative method in a professionally-oriented approach to teaching Ukrainian language to foreign students of medical specialties]. *Studia ukrainica posnaniensia – Studia ukrainica posnaniensia*, 9 / 2, 25–36 [in Ukrainian].
7. Mushyrovskа N. V. (2014). *Rol kohnityvno-komunikatyvnoho pidkhodu v optymizatsii protsesu vykladannia ukrainskoi movy za profesiinym spriamuvanniam* [The role of the cognitive-communicative approach in optimizing the process of teaching the Ukrainian language in a professional direction]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”*. Serii: Psykholohiia i pedahohika – Scientific notes of the National University “Ostroh Academy”. Series: Psychology and pedagogy, 29, 138–143 [in Ukrainian].
8. Pentyliuk M., Horoshkina O., Nikitina A. (2006). *Kontseptualni zasady komunikatyvnoi metodyky navchannia ukrainskoi movy* [Conceptual principles of communicative methods of teaching the Ukrainian language]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli – Ukrainian language and literature at school*, 1, 15–20 [in Ukrainian].
9. Prokhorova O. V. (2019). *Sutnist kohnityvno-komunikatyvnoi metodyky vykladannia ta yii zastosuvannia pry vykladanni skhodoznavchykh dystsyplyn* [The essence of the cognitive-communicative teaching method and its application in the teaching of Oriental studies disciplines]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser.: Filolohiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Philology, 43/3, 56–59 [in Ukrainian].
10. Soloviova V. (2019). *Kohnityvno-komunikatyvnyi pidkhid u systemi lnhvodydaktychnoi pidhotovky studenta-slovesnyka* [Cognitive-communicative approach in the system of language-didactic training of a student-linguist]. *Filolohichna osvita: kompetentnisna paradyhma: materialy Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi zaochnoi internet-konferentsii (15 lystopada 2019 r.)*. Mykolaiv: MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho, 164–166 [in Ukrainian].
11. Troshyna S. V. (2021). *Komunikatyvnyi pidkhid u vykladanni ukrainskoi movy za profesiinym spriamuvanniam* [Communicative approach in teaching the Ukrainian language for professional orientation]. *Natsionalna identychnist v movi*

i kulturi: zbirnyk naukovykh prats – National identity in language and culture: a collection of scientific works / za zah. red. O. H. Shostak. K.: Talkom, 202–205 [in Ukrainian].

12. Udovichenko H. M. (2014). Mistse kohnityvnoi linhvistyky v suchasnomu movoznavstvi [The place of cognitive linguistics in modern linguistics]. Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu “Kyievo-Mohylianska akademiia”. Ser.: Filolohiia. Movoznavstvo – Scientific works of the Black Sea State University named after Peter Mohyla complex “Kyiv-Mohyla Academy”. Ser.: Philology. Linguistics, 221/209, 103–106 [in Ukrainian].

13. Chamot A. U., Omalley J. M. (1994). The CALLA handbook: Implementing the cognitive academic language learning approach. Reading, MA: Addison-Wesley Publishing Company. 1994. URL: <http://tesl-ej.org/wordpress/issues/volume2/ej07/ej07r5/?wscr=>